

45.	Хрест з дикого каменю із зображенням хреста	напис відсутній
46.	Хрест з дикого каменю	Здесь покотися прах младенца Надежды Николая
47.	Хрест з дикого каменю	Здесь покоится прах надворного советника Григория Дмитриевича Киселевич Умер 1901 г. 31 декабря
48.	Гранітний пам'ятник у вигляді дерева зі спиланими гілками з елементами шліфовки, вгорі хрест (бетон, дрібний граніт)	Купец Стефан Севастьянович Пиюк Род. 27 октября 1838 г. Сконч. 27 января 1905 г.
49.	Хрест з дикого каменю	Здесь покотися прах губернского секретаря Михаила А. Алферова родился 1849 г. сентября ... умер 1899 г. ...
50.	Плита з дикого каменю	Под сим каменем покоится прах Р.Б. Иоанна Шовкуленко ... 1810 г. ... 1864 г.
51.	Хрест з дикого каменю, з одного боку – розп'яття, зірка у вигляді квітки, з іншого – хрест та шестикутна зірка	Напис відсутній
52.	Хрест з дикого каменю	Здесь погребено тело Р.Б. ... умер 1908 г. сентября ...
Село Полошки Глухівського району		
53.	Мрамурова плита на цвинтарі біля Миколаївського храму	Признательная и неутешная дочь и сестра Отцу, Матери и Брату Алексей Алексеевич Литвинов сконч. 18 сентября 1843 Мария Михайловна Литвинова рожденная Марковичева сконч. 18 января 1839 Михаил Алексеевич Литвинов сконч. 22 ноября 1851
54.	Стела з дикого каменю у парку родини Скоропадських	Здесь погребена надворная советница Анастасия Васильевна Марковичева рожденная графиня Гудовичева родилась 1783 года декабря 3 дня скончалась 1818 года января 12 числа

Посилання

1. ГКМ, КН-1844 / М-176.
2. Малина В.В. Стовопо- і пнеподібні кам'яні хрести України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukraci/history/2008/76-63-23.pdf>; Малина В.В. Архітектура хрестокаменя. – Миколаїв, 2006. – 128 с.
3. Мозир М. Кам'яні свідки мистецьких зв'язків // Проблеми українського термінологічного словника в мистецтвознавстві й етнології. Науковий збірник пам'яті Миколи Трохименка. Т.1. // Праці наукового товариства ім. М. Трохименка. Вип. VI. – К., 2002. – 263 с.
4. Кузенко П. Народні кам'яні надмогильні хрести Українських Карпат середини XVIII – першої половини XX ст.

(історія, типологія, художні особливості). – К., 2005. – 20 с.

5. Пуцко В. Глухівські хрести // Сіверщина в контексті історії України. Збірник наукових праць. – Суми: Видавничий будинок «Еллада», 2007. – 214 с.

Зайцева Н.А. Глуховские надгробия

В статье вводится в научный оборот информация о глуховских надгробиях, которые находятся в фондах Глуховского городского краеведческого музея, на погосте Спасо-Преображенской, Трех-Анастасиевской церквей, Вознесенском кладбище г. Глухова, кладбищах Глуховского района, датированные XVIII – началом XX в., с целью дальнейших краеведческих, генеалогических исследований, изучения истории развития каменного дела в крае.

Ключевые слова: Глухов, Глуховский район, надгробия, их описание, стелы, кресты, плиты, текст высеченных надписей.

Zaitseva N.O. Hlukhiv graves

In this article the information about Hlukhiv graves is included, which is in the funds of Hlukhiv local museum, on the cemetery of Spaso-Preobrazenska, Anastasiivska churches, Voznesenske cemetery of Hlukhiv and Hlukhiv Region of the XVIII – the beginning of XX century, with the aim of future genealogical exploration, learning the history of development of stone-cutting craft in the region.

Key words: Hlukhiv, Hlukhiv Region, graves, the description, cross, ceiling, the text of carveing sign.

22.03.2013 p.

УДК 261.5 (447.51)

**В.М. Терентьєва
Т.А. Ведмідь**

ПУТИВЛЬСЬКИЙ НЕКРОПОЛЬ: РАСКАЗІВСЬКЕ КЛАДОВИЩЕ

У статті представлені матеріали некрополістичних досліджень з метою їх введення у науковий обіг.

Ключові слова: некрополь, Путивль, Рассказівське кладовище, пам'ятка, поховання, плита.

Некрополістичні дослідження є невід'ємною складовою частиною у справі збереження національної культурної спадщини. Враховуючи той факт, що з кожним роком некрополістичних пам'яток стає все менше і менше, актуальність вивчення цього питання цілком зрозуміла і не потребує доказів.

На сьогодні в Україні системним вивченням некрополістичних об'єктів займаються дослідники Центру пам'яткознавства НАН України, Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК) і Інституту археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України (ІУАД).

Метою цієї статті є надання скороченого опису некрополістичних пам'яток Рассказівського кладовища у Путивлі та введення їх у науковий обіг для подальших досліджень.

Плита із зображенням Голгофи

Пам'ятник із сірого пісковика. Верхня частина обламана

Рассказівське кладовище розташоване у південно-східній частині міста на вулиці Базими. На жаль, історія його заснування майже невідома. Посилаючись на дані, зафіксовані на карті міста Путивля від 1784 р., можна відзначити, що схематично кладовище було позначене ще наприкінці XVIII ст. [1]. Але факт, що саме у цей період розпочалася перебудова міста за «європейським взірцем» (до кін. XVIII ст. – радіально-кільцеве планування), наштовхує на думку про те, що втілення цього плану відбувалося не відразу. За припущенням дослідника церковної історії краю, протоієрея, кандидата богослов'я о. Олександра Чурочкіна можливо й назва «Рассказівка» походить від того, що обіцянку надати місце під цвинтар було виконано набагато пізніше, ніж оговорювалося, бо ділянка передавалася з володінь Молченського Печерського Різдва Пресвятої Богородиці монастиря. Отець Олександр посилається на цитату з книги священика Я. Левитського «Город Путивль»: «...в разное время вырезано под городской квартал...и под второе городское кладбище – 10 десятин. Город обещал монастырю вознаградить убыль, но и до сих пор это обещание не преведено в исполнение» [2].

Отже, на південному сході міста було досліджено 30 поховань дореволюційного періоду; найстаріше за позначками відноситься до 1857 року. Усі поховання розташовані у історичній частині кладовища, але, на жаль, вони змішані із сучасними.

Зазначимо, що невелика кількість поховань свідчить про їх масове руйнування за радянських часів. Цей факт підтверджує уривок із щоденника родини колишнього місцевого священика М.І. Роджественського, могила якого знаходилася на Рассказівському кладовищі. Його син, Сергій Микитович, згадував: «... В полном порядке могила Никиты Ивановича находилась до 1933 года. Начиная с этого года, в течение двух-трёх лет подряд местные «воинствующие безбожники», ссылаясь на какие-то указания свыше, при попустительстве городских властей учиняли разгромы городских кладбищ: срывали ограды, валили памятники и кресты, переворачивали плиты, рубили деревья... Обычно делали всё это ночами, особенно под Пасхальную ночь. В 1934 году были совершенно разбиты оба Путивльских кладбища...» [3]. Дійсно, за хвилястими надломами колон і хрестів, збитими ріжками можна й зараз побачити сліди жорстоких погромів, які вчиняли атеїстично налаштовані партійно-комсомольські активісти.

На сьогодні значними перешкодами для досліджень є: по-перше, змішаність поховань (старих і сучасних); по-друге, багаторічні наслідки природних явищ, які пошкодили написи на пам'ятках і самі пам'ятки (дощі, сніг, град тощо); по-третє, суб'єктивний фактор – недбалість про старі поховання; багато з них наполовину знаходяться у ґрунті, вкриті мохом або перевернуті.

Що стосується самих пам'яток, то більшість з

С.М. Рождественський на могилах батьків.
Росказівське кладовище. 1920-ті роки

них вироблена із сірого пісковіку. Зверху, зазвичай, зображений Голгофський хрест з титлами ІС ХС (або ІН ЦІ)... (копіє, хрест, лобне місце, гора Голгофа, глава Адама, НІКА – перемога над смертю). Меморіальні написи містяться під хрестом (іноді й по сторонах від нього).

На жаль, зовсім не виявлені родові склепи або їх залишки, що підтверджує інформацію про масовий вандалізм 30-х років минулого століття. Знайдено лише 7 поховань, між якими, можливо, є родинні зв'язки. Так, наприклад, поряд розташовані могили Івана та Аксинії Угрюмових, Миколи, Василя та (втрачене ім'я)...Новікових, Сергія та Іуліти Духовських. Відомо, що остання родина – купецька. Окремо на відстані одне від одного розташовані поховання Марфи Шаповалової та купця Івана Шаповалова.

Надгробки – символи пам'яті, що увібрали в себе громадські уподобання, уявлення про потойбічний світ, відобразили етику і світогляд епохи. Запропонований матеріал може бути використаний під час краєзнавчих, генеалогічних, статистичних, мовних та мистецтвознавчих досліджень.

Додаток

Плита з сірого пісковіку із зображенням Голгофського хреста з титлами. На плиті написи:

АННА СОВОЛЕВА УМРЕ 1876 ГОДА 45 ЛѢТЪ.

Розмір плити: довжина – 130 см, ширина верхньої частини – 70 см, ширина нижньої частини – 47 см, висота – 10 см.

Уламок обеліску, який має вигляд квадратної колони. На обеліску збереглися написи: **ПОМНИ ГОСПОДИ ДУШУ СО СВАТЫМИ РАВЫ ТВОЕЪ ЗДѢ ПРАХА ПОКОЮЩАГОСА МИЩАНКИ ЖЕНІЙ АНДРѢВНЫ ВОЛКОВОЙ РОД. 1862 ГО. СКО. 1 ГЕ(НВАРЯ) 189... ВѢЧНАЯ ТѢБѢ ПАМАТЬ.**

Розмір обеліску: ширина – 32 см, висота – 90 см (частина у ґрунті).

Плита з сірого пісковіку із зображенням Голгофського хреста. На плиті напис: **ЗДѢСЬ ПОКОНЦА ПРАХЪ РОВЫ БОЖІЙ МАРХВЫ МИХАЙЛОВНЫ ШАПОВАЛОВОЙ РАДИВШІЙСА ВЪ 1869 ГОДА 3 ІЮНЯ СКОНЧАВШІЙСА 1889 ГОДА ... ІЮЛЯ.**

Розмір плити: довжина – 1м, ширина верхньої частини – 52 см, ширина нижньої частини – 40 см, висота – 10 см.

Плита з сірого пісковіку із зображенням Голгофського хреста; майже уся засипана землею, написи не простежуються.

Розмір: довжина – 90 см, ширина верхньої частини – 40 см, ширина нижньої частини – 35 см.

Уламок хреста із сіруватого пісковіку. Верхня частина пофарбована олійною блакитною фарбою. На хресті простежуються написи: **УПОКОЙ ГОСПОДИ ДУШУ ВДОВЫ БЖІЕЙ ... СКОНЧА ...**

Розмір уламку: ширина – 55 см, висота 40 см (частково у ґрунті).

Плита з сірого пісковіку із зображенням Голгофи (угорі ІН – ЦІ; копіє – зліва, трость – праворуч). З правого боку напис: **УЛНА ВОЛОШИНА 1867 ГО. ОСЫПАЙТЕ МОГИЛУ ЦВѢТАМИ ЕВО ПРАХЪ НЕ ТРЕВОЖТЪ В ЕТОМЪ ... МИРЪ И ПОКОЙ 1897.**

Розмір плити: довжина – 120 см, ширина верхньої частини – 60 см, ширина нижньої частини – 50 см, висота – 20 см.

Залишок постаменту із пісковіку у вигляді ствола дерева з трьома обрубленими гілками. Написи відсутні. Розмір: висота – 30 см, діаметр стовбура – 40 см.

Пам'ятник із сірого пісковіку із зображенням Голгофського хреста. Кути пам'ятника зроблені у вигляді фігурних заглиблень, які мають вигляд кола. Написи відсутні.

Розмір пам'ятника: довжина – 130 см, ширина верхньої частини – 50 см, ширина нижньої частини – 40 см, висота – 25 см.

Плита з сірого пісковіку із рельєфним зображенням Голгофи та написами: **иванъ лаврентіевъ угрюмовъ умеръ 1857 года.**

Розмір плити: довжина – 105 см, ширина верхньої частини – 60 см, ширина нижньої частини – 30 см.

Пам'ятник з сірого пісковіку із рельєфним зображенням Голгофи та написами: **аксиніа стипановна угрюмова умре 1876 го юла 4 го отроду лѣтъ 77.**

Розмір плити: довжина – 105 см, ширина верхньої частини – 58 см, ширина нижньої частини – 29 см.

Плита темно-сіра кам'яна із грубо викарбуваним хрестом та скісними перетинками. На плиті є напис: **под сѣмъ камнемъ погребенно тѣло оставнова солдата мотвѣла микіхворова сына ефимова умиръ 1861 года ге(нваря) 30 днѣ.**

Розмір плити: довжина – 110 см, ширина верхньої частини – 62 см, ширина нижньої частини – 50 см.

Пам'ятник дитячий із сірого пісковіку з зображенням Голгофи. З правого боку відбита частинка. Є не досить розбірливий напис: **ма 8 д здѣсь поконтѣса коліна новиковъ.**

Розмір пам'ятника: довжина – 85 см, ширина верхньої частини – 36 см, ширина нижньої частини – 25 см, висота – 18 см.

Плита з сірого пісковіку із двома фігурними верхніми кутами та зображенням Голгофського хреста. На плиті збереглися написи: **1860 го 20 юна василій новиковъ....**

Розмір плити: довжина – 90 см, ширина верхньої частини – 48 см, ширина нижньої частини – 35 см.

Плита з сірого пісковіку із зображенням Голгофського хреста. Написи на плиті відсутні.

Розміри: довжина – 115 см, ширина верхньої частини – 50 см, ширина нижньої частини – 38 см, висота – 12 см.

Плита з сіруватого пісковіку із зображенням Голгофи. Написи частково втрачені: **отрока 1904 года ... новиковъ ...**

Розмір плити: довжина – 115 см, ширина верхньої частини – 60 см, ширина нижньої частини – 40 см, висота – 15 см.

Плита з сірого пісковіку із зображенням Голгофи та написами: **здѣсь поконтѣса прахъ послушника ивана латышева проживши 22 года умеръ 1899 год.**

Розмір плити: довжина – 1 м, ширина верхньої частини – 52 см, ширина нижньої частини – 40 см, висота – 10 см.

Хрест із пісковіку; частина знаходиться в землі.

Написи збереглися частково: **здѣсь поконтѣса евфросиніа**

Плита з сірого пісковіку із зображенням Голгофи та написами: **здѣсь поконтѣса тѣло купца іванна іванова шаповалова 60 лѣтъ умеръ 21 января 1888 года миръ праху твоєму.**

Розмір плити: довжина 130 см, ширина верхньої частини – 53 см, ширина нижньої частини – 35 см, висота – 25 см.

Колонна гранітна квадратна, рельєфна, звужена у верхній частині. Написи нерозбірливі.

Розмір колони: довжина – 160 см, ширина верхньої частини – 12 см, ширина нижньої частини – 45 см, висота – 20 см.

Пам'ятник із сірого пісковіку у вигляді колони. Верхня частина обламана. Є досить нерозбірливий напис: **здѣсь поконтѣса прахъ дивицы наталіа григоривна чаплина ум 1904 г 25 авгѣ**

Плита квадратна з сірого пісковіку із зображенням Голгофського хреста, прикрашена двома фігурними перетинками. Верхня частина плити ушкоджена, написи збереглися частково: **здѣсь поконтѣса кирѣевъ ... 1889 г.**

Розмір плити: довжина – 130 см, ширина – 130 см.

Плита з сіруватого пісковіку із зображенням Голгофського хреста. Кути плити фігурно оздоблені. Є написи: **здѣсь находитѣса прахъ сергія михайловича дѣховского скончалѣса 1894 года декабря 5 днѣ прожилъ отъ роду 37 лѣтъ.**

Розмір плити: довжина – 150 см, ширина верхньої частини – 60 см, ширина нижньої частини – 40 см, висота – 30 см.

Плита з сірого пісковіку із зображенням Голгофського хреста та написами: **подъ сѣмъ камнемъ поконтѣса прахъ іулиты дѣховской скончавшейся 12 сентаб отроду**

Розмір плити: довжина – 125 см, ширина верхньої частини – 60 см, ширина нижньої частини – 50 см, висота – 25 см.

Пам'ятник із сіро-жовтого пісковіку з зображенням Голгофи. Кути фігурні. Є написи: **подъ сѣмъ камнемъ погребены василій и олександра дѣяконовы.**

Розмір пам'ятника: довжина – 120 см, ширина верхньої частини – 55 см, ширина нижньої частини – 45 см, висота – 20 см.

Пам'ятник дитячий із пісковіку з зображенням Голгофського хреста; зламаний, нижня частина знаходиться в землі, написи нерозбірливі. Розмір

пам'ятника: довжина 28 см, ширина 30 см.

Плита з сірого пісковикау із зображенням Голгофи, написи нерозбірливі. Розмір пам'ятнику: довжина – 90 см, ширина верхньої частини – 45 см, ширина нижньої частини – 35 см, висота – 20 см.

Плита з сіруватого пісковикау із зображенням Голгофи. Верхній правий кут зламаний. Є написи: **ГРИГОРІЙ МАРТИНОВЪ КОЖЕВНИКОВЪ РОДИЛСЯ 1874 ГОДА ФЕВРАЛА 24 ДНЯ КРЕЩЕНЬ 26 ФЕВРАЛА И УМЕРЪ 17 ОКТАБРА 1888 Г.**

Розміри: довжина – 130 см, ширина верхньої частини – 50 см, ширина нижньої частини – 35 см, висота – 12 см.

Плита з світло-сірого пісковикау із зображенням Голгофського хреста (у ґрунті). Написи відсутні.

Розміри: довжина – 120 см, ширина верхньої частини – 50 см, ширина нижньої частини – 35 см.

Плита з сірого пісковикау із зображенням хреста латинського типу на трикутному підніжжі. Написи: **МЕЩАНКА ГОРОДА ПУТИВЛЯ НАТАЛІА ДАВИДОВА БУТОВА РОДИЛАСЬ 24 АВГУСТА 1844 Г СКОНЧА 8 АПРЕЛЯ 1906 ГО.**

Розміри: довжина – 120 см, ширина верхньої частини – 55 см, ширина нижньої частини – 45 см, висота – 10 см.

Пам'ятник з пісковикау у вигляді колони. Пам'ятник ушкоджений, відбитий з боків та знизу. Є не досить розбірливі написи: **И ЗДѢСЬ ПОКОИТСЯ ТѢЛО ПЕТР ... 1858 Г ... 1908 Г 27**

Розміри: довжина – 120 см, ширина верхньої частини – 20 см, ширина нижньої частини – 35 см, висота – 12 см.

Посилання

1. План застройки г. Путивля, утвержденный в 1784 г. // Фонды ДКЗ у м. Путивль: документ. – КН № 440/Д. 322.
2. Левитский И. Город Путивль. – М., 1905. – С. 32.
3. Дневник С.Н. Рождественского (история семьи священника Н.И. Рождественского). // Электронна версія.

Терентьева В.М., Ведмедь Т.А. Путивльский некрополь: Рассказовское кладбище

В статье представлены материалы некрополистических исследований с целью их введения в научный оборот.

Ключевые слова: некрополь, Путивль, Рассказовское кладбище, памятник, захоронение, плита.

Terentieva V.M., Vedmid T.A. Putivl necropolis: Rasskazivske cemetery

The article presents materials of necropolis research to their introduction into the scientific usage

Key words: necropolis, Putyvl, Rasskazivske cemetery, memorial, burial place, stove.

15.03.2013 р.

ЄВРЕЙСЬКИЙ НЕКРОПОЛЬ ЧЕРНІГОВА

В статті простежено історію виникнення та формування старовинного єврейського кладовища, його роль в житті єврейської общини Чернігова. Розглянуто епітафії, різьблений декор надгробків та особливості національної поховальної культури євреїв.

Ключові слова: євреї, некрополь, кладовище, надгробок, община, історія, Чернігів.

Єврейський некрополь – невід’ємна складова частина некрополю Чернігова. В основному, він представлений старовинним єврейським кладовищем, розташованим по вул. Любецькій. Багата єврейська культура проявилася в пам’ятниках кладовища та визначила його конфесійний характер.

Незважаючи на ґрунтовні археологічні дослідження території давнього Чернігова, науковці не приділяли належної уваги дослідженню міського некрополя. Наукове вивчення некрополів Чернігова започаткувала міська організація «Товариства охорони пам’яток і культури». Було створено секцію «Некрополь Чернігова», метою якої було обстеження стану некрополя Чернігова і його околиць, складання топографічних планів кладовищ, пошук могил видатних людей, вивчення архівних документів, створення картотеки і висвітлення результатів досліджень у пресі та інших засобах інформації. Результатом діяльності секції стали публікації в місцевій пресі про комплекси поховань воїнів радянської армії та жертв фашизму, а також про акти вандалізму. Тому комплексне дослідження єврейського некрополю як складової частини міського некрополю набуває неабиякого значення.

Початок дослідження єврейських кладовищ України відноситься до кінця ХІХ ст. Історію їх вивчення, епітафії та різьблений декор надгробків проаналізували в своїх працях М. Носоновський [1, 107-119] та Б. Хаймович [2, 103-106]. В 1998 р. вийшла книга Ю. Ходорковського «Єврейські некрополі України» [3], а у 2001 р. – опис єврейських кладовищ Чорнобиля та Горностайполя І. Дивного [4]. У 2000 р. Х. Бойко виконала кандидатську дисертацію на тему: «Архітектурно-просторовий уклад єврейських дільниць у містах та містечках Галичини у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.» [5]. Сучасні науковці І. Муратов, Ю. Преступенко, А. Ліпська, О. Оврах продовжують дослідження некрополістичних пам’яток єврейського населення міст України.

Упорядники книги «Некрополі України» вважають, що єврейське та православне (руське) кладовища створюють своєрідний меморіальний ансамбль, який є одним із головних чернігівських історичних некрополів, започаткованих у ХІХ ст. [6]. В архівних документах точна дата заснування єврейського кладовища в Чернігові відсутня.